

בבא קמא סוגיה יב (דף ו ע"א): בור המתגלגל

במכשול ("בור" בלשון התורה והגמרא) שהניח אדם ברשות הרבים, על פי דין תורה הוא חייב לשלם על הנזק שנגרם בגללו לאדם או לבהמה (של אדם אחר). הבור הקלאסי לפי התורה הוא בור שהוא הפקר (כלומר שאיננו ממונו של החופר או המניח את החפץ). בבור שהוא ממונו (כגון שהניח חפץ שלו ולא הפקיר אותו) יש מחלוקת רב ושמואל על גדר החיוב, אף שלשניהם ברור שיש בו גם חיוב (לשמואל הוא בור ולרב הוא חייב מדין אחר). סוגייתנו דנה בבור (כלומר חפץ) שהניח אדם אך אדם אחר או בהמה גרמו לו לזוז ממקומו (= "בור המתגלגל"). הדיון הוא אז על שני מצבים: א) המצב בו הבור פשוט נמצא במקום אחר מאשר מקום בו הניח אותו בעל בור, ב) המצב בו הבור (החפץ המתגלגל) מזיק תוך כדי התנועה. יש גם להזכיר שכאשר אדם בועט בחפץ ומעיף אותו, הדבר נקרא "כוחו", והוא חייב מדין "אדם המזיק". כאשר חפץ של אדם נע ומזיק משום ש"כח אחר מעורב בו" (כגון רוח מצויה) המזיק נקרא "אש" והוא חייב על כך, כמו אדם שהדליק אש והיא התפשטה עם הרוח והזיקה.

בבא קמא ו ע"א: רבא אמר [מה שכתוב במשנה "הצד השוה שבהן", שבא ללמד שיש עוד מזיק מלבד ארבע אבות נזיקין המפורשים במשנה] לאתויי בור המתגלגל ברגלי אדם וברגלי בהמה [רש"י: בור המתגלגל - כגון הניח אבן ברשות הרבים ובעודה במקומה לא הזיקה וגלגלה רגלי אדם ובהמה למקום אחר והזיקה שם]. היכי דמי? אי דאפקרינהו, בין לרב בין לשמואל היינו בור - מאי שנא בור שכן תחילת עשייתו לנזק ושמירתו עליך, הני נמי תחילת עשייתן לנזק ושמירתן עליך. אלא דלא אפקרינהו? לשמואל דאמר כולם מבורו למדנו היינו בור! לעולם דאפקרינהו, ולא דמי לבור - מה לבור שכן מעשיו גרמו לו [רש"י: מעשיו - כרייתו גרמה את ההיזק אבל מעשיו של זה לא הזיקו אלא רגלי אדם ובהמה שגלגלוהו], תאמר בהני שאין מעשיו גרמו לו, שור יוכיח [רש"י: שור יוכיח - שאין מעשה בעלים גרמו ההיזק אלא ממונו הזיק והיינו הצד השוה דנקט במתניתין]. מה לשור שכן דרכו לילך ולהזיק. בור תוכיח, וחזר הדין לא ראי זה כראי זה. [כלומר "בור המתגלגל" אינו אב נזיקין חדש אלא הוא נלמד מבור ושור].

א. ישנו דיון מהותי בסוגייתנו בעניין עצם המצב הנידון בבור המתגלגל. נעיין בגרסא של רש"י ד"ה "אי בהדי דאזלי וכו'", ונעיין גם בתחילת דברי המאירי ו ע"א ד"ה "מי שהניח":

רש"י בבא קמא ו ע"א
אי בהדי דאזלי מזקי כו' - לא גרס והכי גרסינן היכי דמי אי דאפקרה בין לרב בין לשמואל כו'.

בית הבחירה למאירי בבא קמא דף ו עמוד א
מי שהניח מכשול בדרך ולא הזיק במקום שהניחו אלא שנתגלגל ברגלי אדם או ברגלי בהמה והזיק דרך גלגולו בעל הבור פטור והמגלגלו חייב שהוא כחו...
כחו...

1) דייק מדברי המאירי מהי הכרעה שרש"י השמיט.

ב. נעיין עתה בהמשך דברי המאירי שם, ונסה לעשות סדר במצבים השונים:

ואם בהמה היא בעליה חייבין אחר שדרך גלגולה הזיקה ואין פוטרין אותו משום "איש בור ולא שור בור", כלומר שלא נאמר חיוב אלא על אותו שנעשה בידי אדם לא על אותו שנעשה על ידי שור, שאין נקרא בור לענין זה כל שמזקת דרך גלגולה א"כ אחר שנחה ומ"מ אחר שנחה חייב בעל התקלה. וגדולי הרבנים אין גורסין כאן "אי בהדי דקא אזלי וכו' כחו הוא", מפני שלא נראה להם לחייב את המגלגל מדין כחו, שהרי אמרו אין דרכם של בני אדם להתבונן בדרכים. ואחר שכן פטור בין [המגלגל ובין בעל התקלה] - המגלגל שהרי עדין אינו בור עד שינוח ובעל התקלה שאף זה בשעת הגלגול אינו בור...

2) ע"פ דרסא זו (שהושטה פרש"י), בהתייחס למצב ההילוך ולמצב המנוחה שלאחר ההילוך, באיזה מקרה חייבים ובאיזה פטורים בעל הבור? / האדם המגלגל? / בעל הבהמה המגלגלת?

3) כמה רש"י השמיט את הדרסה, ע"פ המאירי.

ג. נראה את דברי מי שרוצה לחייב משום "כוחו", בשיטה מקובצת ע"פ תוספות שאנן (בתחילת דבריו ובראיה הראשונה שלו):

שיטה מקובצת בבא קמא דף ו עמוד א הראב"ד או תוספות שאנן לאתווי בור המתגלגל. בכל הספרים כתיב אי בהדי דאזלי קא מזקי כחו הוא והכי פריך כחו הוא ויתחייב המגלגל מחצה ובעל התקלה מחצה דהכל אין למגלגל להתחייב ולא לבעל התקלה הכל כדמוכח לקמן פרק ב' גבי כלב שנטל חררה והלך לגדיש וכו' דפריך בגמרא וליחייב נמי בעל הגחלת.

4) ע"פ הדרסה מחייבים את המגלגל לפס מוס כוחו, כמה הוא מוס? מה ההסבר שניתן על כך?

ד. נעיין עתה בסוגיה לקמן "על החררה משלם וכו'" כ"ג ע"א, וברש"י שם:

בב"ק יח ע"א

תא שמע הכלב שנטל חררה והלך לגדיש ואכל החררה והדליק את הגדיש על החררה משלם נזק שלם ועל הגדיש משלם חצי נזק...

בב"ק כג ע"א

על החררה משלם כו': מאן חייב? בעל כלב. וליחייב נמי בעל גחלת! בששימר גחלתו. אי כששימר גחלתו, מאי בעי כלב התם? בשחותר.

רש"י בב"ק יח ע"א

ועל - החררה נ"ש דהיינו שן והדלקת גדיש הוי צרורות דאינו אלא כחו שהוא מניח כאן הגחלת והוא הולך ודולק למקום אחר והא מתניתין היא בפירקין:

רש"י בב"ק כג ע"א

מאן חייב בעל הכלב - אמתניתין מהדר דקתני על הגדיש משלם חצי נזק:

5) מה הראיה מ"ולחייב נמי בעל גחלת" לשיטה האופאת

מתוספות כאן?

ה. נברר עתה את הבדל בין רגלי אדם לרגלי בהמה, ע"י דברי הרשב"א על הסוגיה:

חידושי הרשב"א בבא קמא דף ו עמוד א

לא תווי בור המתגלגל ברגלי אדם וברגלי בהמה, גרסת הספרים היכי דמי אי בהדי דקא אזלי מזקי כחו הוא, ורש"י כתב דלא גרסינן ליה ולא פירש הטעם, וכתבו בתוס' דאפשר משום דכל כי האי גונא לא מיקרי כחו אלא כעין אשו, שכח רגלי אדם ורגלי בהמה מתערב בהן, לפי שאין דרכן של בני אדם עשויין להתבונן בדרכים, וכדאמרינן בריש פרק המניח גבי מתני' דואם הוזק, בעל החבית חייב א"ל רבה לרב אשי הכי אמרי במערבא משמיה דר' אלעאי לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים, כלומר ובעל התקלה חייב משום דהוי כרוח מצויה דהיינו אשו ולא כחו של מזיק. והם קיימו הגירסא דלענין זה חייב להתבונן שלא ילכו כל כך במרוצה שיתיזו ויזיקו. והכא הכי פריך כחו הוא של מגלגל ויתחייב המגלגל מחצה ובעל התקלה מחצה ולא יתחייב בעל התקלה הכל, וכדמוכח לקמן בפרק כיצד הרגל גבי הכלב שנטל חררה והלך לגדיש כו', דפריך בגמרא וליחייב נמי בעל הגחלת, כלומר מחצה ובעל הכלב מחצה.

עוד פירשו כחו הוא ויתחייב המגלגל הכל אם גלגלוהו רגלי אדם ולא בעל התקלה כלל. ותדע דאלו נטל אחד גחלת חברו ושרף בה טליתו של חברו או שהשליך בכונה את השור לבורו של חברו היתחייב בעל הגחלת ובעל הבור כלום? זה אין הדעת סובלו! ולא דמי לכלב שנטל את החררה דכלב לאו בר דעת הוא והיה לו לבעל התקלה ליזהר בגחלתו שלא יטלנה הכלב עם החררה אבל הכא שהמגלגל בן דעת עליו לשלם כל הנזק.

6) מה הסברה לצעות חילוק בין אדם המגלגל לבין בהמה

המגלגלת, ומשום כך לפטור את בעל הבור ככל הנזק?

1. נעיין עתה בתוספות בסוגייתנו ד"ה "לא תווי", בתחילת דבריהם:

תוספות בבא קמא דף ו עמוד א

לא תווי בור המתגלגל - בכל הספרים כתוב אי בהדי דקא אזלי קמזקי כחו הוא ופירש הקונטרס דלא גרס ליה וטעמא משום דאמרינן לקמן בהמניח (דף כז:): אין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים ובעל התקלה נמי אין לחייבו מטעם אדם המזיק אלא משום דחשיב כרוח מצויה והוי אשו ואין למוחקו בשביל כך דלענין כדי שלא ילכו כ"כ בחוזק שיתיזו ויזיקו דרכו להתבונן שפיר ולהכי פריך כחו הוא ויתחייב המגלגל הכל ולא בעל התקלה...

7) מה החילוק עצוים התוספות בצניין חיוה האדס שמעלל
את המכשול, ומהי הנ"מ לד"נא (אבי בצל החפץ ואבי
המעלל)?

כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ... וזוכה לבינה כיששכר, דכתיב: "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל".

תשובות

- (1) "אי בהדי דאזלי מזקה כוחו הוא" (כח המגלגלו). רש"י אומר שלא שייך כאן לחייבו.
- (2) בהיזק דרך הילוך: בעל הבור פטור, המגלגל חייב ובעל הבהמה חייב. בהיזק לאחר שנח: חייב בעל התקלה, פטור בעל הבהמה, ומשמע שפטור המגלגל.
- (3) רש"י השמיט כיוון שסבר שאין לחייב את האדם המגלגל, והרי רק אצלו ניתן לומר "כוחו", ומשום שהוא פטור (כיון שאין דרכם של בני אדם להתבונן בדרכים), לא ניתן לקיים את הגירסא המחייבת במקרה זה.
- (4) המגלגל ובעל התקלה כל אחד משלם חצי, "דהכל אין למגלגל להתחייב ולא לבעל התקלה הכל".
- (5) הגמרא רוצה לחייב בשווה את בעל הכלב ואת בעל החררה.
- (6) כיוון שהאדם הוא בר דעת, הוא לוקח אחריות על כל הנזק ואין לבעל התקלה כבר שום אחריות.
- (7) אם גילגל שלא בחוזקה הוא נחשב לאנוס והוא פטור ורק בעל החפץ חייב מדין אש. אם גילגל בחוזקה אז הוא לבדו חייב.